РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д-р Цанка Златева Попзлатева

Су „Св. Климент Охридски“, ФНОИ, катедра Логопедия

на дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен **„доктор“**
в област на висше образование 3.Стопански, социални и правни науки
професионално направление 2. Психология
докторска програма „Специална психология”

Автор: Радомира Стефанова Георгиева
Тема: Българският жестомимичен език: психолингвистични и комуникативни измерения
Научен ръководител: проф. дпн Дора Стоилова Левтерова – Гаджалова, ПУ „Паисий Хилендарски“

1. Общо описание на представените материали

Със заповед № Р33-1393. от 23.04.2021г. на Ректора на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски" (ПУ) съм определена за член на научното жури за осигуряване на процедура за защита на дисертационен труд на тема: „Българският жестомимичен език: психолингвистични и комуникативни измерения“ за придобиване на образователната и научна степен ‘доктор’ в област на висше образование: 3.Стопански, социални и правни науки, професионално направление 2. Психология, докторска програма „Специална психология“. Автор на дисертационния труд е Радомира Стефанова Георгиева – докторантка в редовна форма на обучение към катедра Психология, с научен ръководител проф. дпн Дора Левтерова – Гаджалова - ПУ „Паисий Хилендарски“.

Представеният от Радомира Георгиева комплект материали на хартиен носител **е** в съответствие с Чл.36 (1) от Правилника за развитие на академичния състав на ПУ и включва следните документи:

- автобиография в европейски формат;
- дисертационен труд;
- автореферат;
- списък на научните публикации по темата на дисертацията;

2. Кратки биографични данни за докторанта

Докторантката е с придобита бакалавърска степен по Български език и Руски език, магистърска степен по Приложна психология и специализации по Съдебна психология,

Психология на управлението. Завършила е докторантска програма по Специална психология.

Професионалният опит е свързан с работа като учител по БЕЛ, експерт в областта на съдебната психология, психолог и консултант на деца и семейства. В момента е преподавател – асистент по Специална психология и Приобщаващо образование в ПУ ”Паисий Хилендарски“.

3. Актуалност на тематиката и целесъобразност на поставените цели и задачи

Тематиката на дисертационния труд попада в едно ново изследователско поле - Психолингвистиката на жестовия език, което в теоретичен, методологичен и научно-приложен аспект се отличава с изключително висока степен на актуалност. Жестовите езици отскоро имат научно обоснован статус на естествен и жив език, а това променя традиционната парадигма на всички научни направления, които имат за обект неговото изследване, включително Специалната психология. Първите научни доказателства идват от лингвистичните, психолингвистичните и невролингвистичните изследвания на жестовата комуникация в американската общност на глухите хора през втората половина на XX в. От началото на XXI век активните научни изследвания на европейските национални жестови езици, включително и българския, потвърждават този факт. Жестовият език, подобно на устните езици, е строго структуриран система от визуални-двигателни езикови кодове, свързани в парадигматични и синтагматични отношения. Той може да бъде усвояван от глухи и чуващи като първи или втори език. При подходяща езикова среда в онтогенезата се наблюдават идентични на устния език закономерности в неговото усвояване като индивидуална компетентнст. В клиничен аспект се откриват сходни с говоримите езици нарушения, поради което в най-новата ревизия МКБ-11 (2018) те са включени като диагностична категория.

Инициираните от МОН научни изследвания, ангажиращи научни колективи от български лингвисти, психолози и свободни в жестовата комуникация глухи изследователи и консултанти, изведоха убедителни емпирични аргументи от национално представителна извадка, че жестовата комуникация в общността на българските глухи хора е строго организирана лингвистична система, която се предава от поколение на поколение и се допълва с нови визуални лексеми. На базата на световния и българския прогрес в изучаването на жестовите езици, българския парламент прие закон, който официално признава Българския жестов език за втора национална езикова система. В този закон са дефинирани неговите основни измерения, изконното право на българските

глухи деца да го изучават, а на глухите възрастни да го използват във всички сфери на социалния живот. БЖЕ е достъпен за учене от чуващите деца и възрастни, което още повече разширява актуалността на научните изследвания в областта на психолингвистиката на жестовия език с нейните проекции в специалната психология и педагогика.

Радомира Георгиева идентифицира актуалността на изследвания проблем в контекста на *„приобщаващото образование за деца/ ученици със слухови увреди, което поставя изисквания към професионалната подготовка на специалистите, работещи с тях. Едно от тези изисквания е познаването и ползването на българския жестов език…нов поглед и сериозно преосмисляне на традиционните образователни модели на работа в това отношение*“.

Заявената тематиката в заглавието на дисертационния труд е в областта на психолингвистиката, т.е. изучаване на индивидуалните психологическите механизми, които се включват в научаването на жестов език и неговото използване. Жестовият език е строго структурирана система от езикови форми (визуална фонология, лексика, визуална морфология и визуален синтаксис), езиково съдържание и езикова употреба, функциониращи по съответни граматични правила, които трябва да бъдат научени. В този контекст научният проблем за интеракциите между вътрешните психологически и външните социалните условия за неговото научаване от чуващи педагози и други професионалисти е изключително актуален както на теоретично, така и на научно-приложно равнище.

Заявеният ***обект*** „анализ и прецизиране на българския жестов език като социален феномен“ обаче предизвиква учудване с твърдението, че изследователите могат да прецизират този социален феномен.

Предметът на дисертационното изследване е формулиран като „психолингвистичните и комуникативни измерения на българския жестов език“, а ***целта*** на експерименталното проучване „да се установят комуникативните и психолингвистични функционалности на жестовия език“. Формулираните ***задачи,*** които следва да декомпозират тази цел звучат като фокус на професионални направления – лингвистика, психолингвистика и специална педагогика. Това прави поставените задачи на дисертационния труд нереалистични и нецелесъобразви.

4. Познаване на проблема

Дисертацията е представена в обем от 140 страници и в нейната библиографска справка са включени 77 литературни източника, главно на кирилица и с ограничен относителен дял на публикации от последните 10-15 години. Част от източниците (около 13) са посочени като цитирани в текста на другите автори. Оценявам това като необичайна практика. В теоретичния анализ авторката структурира главно извадки от текстове на други автори, много често без отделяне с кавички и без посочване на страницата от автентичния източник. Откривам повече ог 12 страници от дисертацията, които са част от мои публикации с посочване на името и годината на някои места (с. 34-37 , с. 47-51, с. 57-49 и др.). Разпознавам подобен стил и при други български автори (напр. Борисова, 2008). Впечатляващо е, че авторите на текстовете в колективни публикации като (Ц. Попзлатева в „Речник на българския жестов език“, 2017 и Й. Тишева, К. Алексиева, Дачева и др. в „Теоретично описание на българския жестов език“, 2017) са обезличени и не се споменават, дори когато са цитирани в кавички.

Количествените (обем от 140 страници с библиография от 62 източника) и качествените характеристики на дисертацията ми дават основание да обобщя, че не са спазени нормативните изисквания за оформяне на научен труд и цитиране на чужди мисли, познанието по проблема е повърхностно, а текстовете са композирани механично, без творческо отношение.

5. Методика на изследването

В теоретичната постановка и дизайна на емпиричното проучване на психолингвистичните и комуникативните измерения на БЖЕ е избран мултидисциплинарна методология. Използва се информация и емпирични методи на проучване, специфични за езикознанието, психологията и педагогиката.

6. Характеристика и оценка на дисертационния труд

Текстът на дисертацията е структуриран в увод, две теоретични и 2 емпирични глави, изводи, заключения и библиография.

Първата глава озаглавена „Устен и Жестов език - същност и значение е разработена чрез четири основни параграфа – „Устен език – същност“, „Реч – същност“, „Комуникация – същност“ и „Жестовият език като социален и лингвистичен феномен на хората със слухови увреждания“. Това озаглавяване на параграфите е в учебникарски стил, но все пак създава очаквания за предлагане на дискусия относно напредъка в научните представите за „реч и език“, „вербална и невербална комуникация“, „жестов

език и изкуствени системи за езикова комуникация“. Всъщност текстът дискутира научни позиции, които вече са изгубили своята актуалност. Докторантката не е успяла да идентифицира научните аргументи, които извеждат съществени различията в интерпретацията на понятията „език“ и „реч“ в контекста на индивидуалното развитие и междуличностната комуникация. Това са вече широко познати психолингвистични и невролингвистични концепции на български и чужди автори, подкрепени с емпирични факти. Липсват също съвременни модели в информационната обработка при вербалната комуникация, които в нейния рецептивен и експресивен аспект ясно диференцират равнищата на сензорно-моторна, речева, езикова обработка и идеаторно равнище.

Една от най-актуално звучащите проблеми в контекста на психологическия аспект на дисертацията е дейностно-комуникативния подход към междуличностното общуване и възрастовите промени в неговата потребностно-мотивационната сфера и операционално-техническа страна, разработени по цитати главно на Такарева. Появява се идеята, че човешката комуникация се реализира не само чрез строго структурираните равнища на езиковите кодове, но зависи и от образно-емоционалните кодове на невербалните средства. Тези идея е подкрепена и от цитираните позиции на руския изследовател Зайцева, повлияни от познанията за напредъка в изследванията на жестовите езици, публикувани в англоезичната литература.

Четвъртият параграф е посветен на жестовия език в неговите социални и индивидуални измерения. Включени са становища на много български изследователи за лингвистичните характеристики на жестовия език, но използваната от тях различна терминология внася объркване. Това е обяснимо в изследването на една нова проблематика. Все пак след първите колективни изследвания през 2016-2017 с участието на българската общност на глухите хора вече има постигната конвенция. Терминът „жестов“ се признава официално и в закона за БЖЕ. Той е свързан с културата на ГХ и с тяхната личностна идентичност, тъй като те се разпознават като глухи, според използването на БЖЕ, а е според степента на слухов дефицит. Не всички слухово увредени владеят този език. От тази позиция не става ясно, защо все пак докторантката заявява предпочитание към термина „жестомимичен език“ и дефинира всички учени в областта като „световните изследователи в областта на жестомимиката“.

Радомира Георгиева обръща внимание на резултатите от научните изследвания на морфологията и синтаксиса на БЖЕ, но имената на утвърдени професори по българска филология, автори на колективната монография „Теоретично описание на БЖЕ“ (2017)

не са посочени. Подобно е и с дискутираните психолингвистични находки, свързани с лексиката и семантичните отношения между жестовите лексеми, обсъждани от мен в увода на „Речник на БЖЕ“, 2017. В същата научна информация е анализирана емпирично извлечената визуалната фонология на БЖЕ и тя е сравнена с тази на Британския жестов език. Този факт не е за пренебрегване, тъй като е базово доказателства, че жестовият език и жестовата реч не са образни, а са членоразделни и подобно на всички говорими естествени езици могат да изграждат от ограничен брой визуални фонеми неограничен брой лексеми.

Социолингвистичната интерпретация завършва с обсъждане на взаимодействията между жестовия и говоримия език през призмата на изкуствено създадени визуални езикови форми: дактилеми и жестови знаци, които визуализират звучащата реч на фонологично, лексикално и граматично равнище (калкират). Във изследователския фокус е методологията на „Тоталната комуникация“ в образованието, който толерира подобни системи. За съжаление информацията не се разширява до най-актуалния в международен аспект „Билингвистичен метод“ на езиково обучение и образование, който приема и признава ценността на двата естествени езика (говорим и жестов) за когнитивното, образователното и личностното израстване на глухите деца. Целта е постигане на висока степен в развитието на уникалната бимодална билингвистична компетентност, чрез създава перспектива за приобщаване към семейната, училищната и социалната общност както от глухи, така и от чуващи лица.

Постиженията в психолингвистичните изследвания са включени под формата на мой текст от 90-те години и са базирани на резултати от проучвания на американски глухи и чуващи деца с глухи родители.

Втора глава *„**Особености на комуникацията при децата/ учениците със слухови увреждания**“* е посветена на същностните характеристики на слуховите увреждания, езиковите перспективи и влиянието на нефункционалния устен език върху психическото развитие. Следвана е вече приетата логика на буквално цитиране или пренасяне на чужди текстове с недостатъчна маркировка. Аз лично съм неудовлетворена от факта, че в една съвременна дисертация се представят обобщени квалификации за перцепцията, паметта, мисленето и интелекта на глухите деца на база остарели публикации, които не отговарят на съвременните реалности, поради съществените променени във вътрешните и социално-педагогическите фактори на тяхното психическо развитие, водещи до ясно очертани вътрешногрупови различия.

Общото ми впечатление за литературения обзор е слаба кохерентност на текст, поради липсата на тезисно представяне на информацията и творческо отношения към нея. Теоретичният анализ сигнализира, че Радомира Георгиева трудно асимилира факта, жестовият език възниква и се развива като жив език в националната общност на българските глухи хора и не може да се коригира или прецизира от учени и специалистите – педагози неговата визуална фонология, визуална лексика, визуална морфология и синтаксис, както и правилата, които ги управляват. Тези феномени могат само да изучават или научават от тях, за да бъдат използвани свободно в образователния процес, междуличностното общуване и социалните дейности.

Дизайнът на емпиричното изследване е добре структуриран предмет на III глава. Цел за проучване на психолингвистичните и комуникативните измерения на жестовия език е декомпозирана чрез задачи, които са много амбициозни и звучат нереалистично. Въпреки това, дизайнът позволява да бъдат идентифицирани като главен проблем психологическите условия за преодоляване на несъответствията между комуникативната компетентност на глухите ученици в ЖЕ и тази на специалистите, както и между образователните изисквания и оскъдните жестови знаци на глухите ученици за обозначаване на научни понятия по различните дисциплини. Емпиричните доказателства н тази посока биха очертали пътища към образователни и социални дейности, които да подкрепят интелектуалното и личностно израстване на глухите деца. социалната интеграция.

Сравнителният анализ на морфологичния състав на БЖЕ в стандартизирания речник на БЖЕ от 2017 г., специализирания речник по природни науки за средното училище и на Международния жестов речник е изключително добра идея. Резултатите биха могли да бъдат използвани като критерии за разработване на експерименталната методика и проверка на зависимостта на знанията за жестови знаци от отворен и затворен от възрастта на изследваните ученици или върху знанията на знаци от висок ранг обобщения по учебните предмети. Подобна идея обаче не е разгърната, с което води до липса на логическа препратка към експерименталното изследване, проучващо именно частите на речта като жестови знаци в съзнанието на глухите младежи-ученици.

Получените емпирични данни за разпределението на лексемите в словниците не биха могли да се интерпретират като научен принос в научната област на лингвистиката. Подобни изследвания се провеждат от глухи лингвисти - естествени носители на жестовия език, или със участието на глухи консултанти. В направения анализ не е отчетена визуално-пространствения характер на морфологията на жестовите лексеми,

разглеждани като части на речта. Въпреки това, докторантката разширява конкретните наблюдения, докладвани от досегашните наблюдения на изследователите относно различия между българския говорим и жестов език по отношение на лексемите, които се появяват като полисемия, синоними, антоними, омоними. Параграф 4.2.3. „Анализ на резултатите от количествено изследване на морфологичните особености на българския жестов език“ започва с текст от две страници, дословно съвпадащ с мой текст (с. 122 и 123 от дисертацията, което определено не мога да приема.

Експерименталното изследване е проведено с 34 ученика за изясняване на вътрешно груповите различия при обработката на жестовите лексеми - частите на реч, в индивидуалното съзнание на глухите ученици. Разработен е инструментариум под формата на структурирана оценъчна скала от задачи с цел проучване ефективност на езиков вход в различни сензорни модалности и в жестов език, разбиране на инструкции, завършване на изречения, както и знания за жестови знаци, аналог на съществителни, глаголи, прилагателни и предлози. Не е ясен критерият за подбор на стимулния езиков материал, а също, защо съществителните са от абстрактен тип, а глаголите от елементарни. Езиковите стимули не са съобразени с възрастта на учениците. Общо скалата е съставена от 58 айтема – лексеми. Стратегията е ученикът да покаже жестовия знак н отговор на въпроса „Какво означава думата …. „изненада“ – следва покзване на жестовия зтак. Не е допустимо знанията за лексемите от жестовия език да бъда изследвани чрез стимули подадени в писмен или говорим език, в който учениците имат определени дефицити. Приложената описателна статистика представя разпределението на всека от възпроизведените в групата жестови лексеми чрез хистограма. На базата на това, че повечето от изследваните лица показват съответни жестове за категориите думи е направен извода, че ЖЕ е самостоятелен език, което не приемам за научно обосновано от резултатите на тази проверка.

Подготвеният инструментариум за педагози- специалисти е анкета от 20 въпроса. Участват 44 учители. От приложеното съдържание се вижда, че тя съдържа затворени и отворени въпроси. Количествената обработка показва нормално разпределение на отговорите. Направен е извод, че според учителите , работещи с деца и ученици със слухови увреждания използването на български жестов език в обучението на лица с нарушен слух е на средно ниво. В текста не успях да открия информация за откритите нъпроси.

7. Приноси и значимост на разработката за науката и практиката

От всичко казано до тук става ясно, че според мен дисертацията заявява високи амбиции в планирането и очакваните резултати. Тези идеи обаче не са реализирани, поради факта че докторантката не е успяла да изгради важни умения за творческо отношение в писменото представяне на идеите.

Не приемам самооценката на приносите, които посочва докторантката.

8. Преценка на публикациите по дисертационния труд

Докторантката е представила списък от 3 публикации от 2019 г. – два доклада и една статия. Тектовете на докладите са в обем от по 5 страници текст. Статията е публикувана в електронно списание „Образование и развитие“ и дискутира морфологичния строеж на БЖЕ, който не е предмет на дисертационното изследване.

9. Лично участие на докторанта(ката)

Теоретичното изследване е изградено главно чрез подреждане на обемни текстове от други автори, достигащи обеми от 3-4 страници.

В планирането на експерименталния дизайн могат ясно да се идентифицират идеите на научния ръководител, те не са достатъчно добре обмислени от докторантката и като изпълнение не се реализират.

10. Автореферат

Авторефератът отразява всички характеристики на дисертацията, включително и некоректно представяне на чужди идеи като собствени заключения.

11. Критични забележки и препоръки

Докторантката има сериозни пропуски в нужната познания, предмет на обсъждане в теоретичната част. Препоръчвам да се запознае отблизо с културата на глухите и техния език, за да си направи самооценка, дали нейното изследване е отразило вярно жестовата лексика н процеса на реалната вербална комуникация.

12. Лични впечатления

Първата среща Радомира Георгиева по случайност беше в момент, когато обсъждаха с научния й ръководител проф. д-р Д. Левтерова темата на дисертацията. Професор Левтерова е пионер в научните изследвания за пространството и глухотата и

има сериозни постижения и публикации в областта на жестовата комуникация. С удоволствие ме представи на Радомира и беше уверена, че аз ще подкрепям. През тези 5-6 години имаше много национални изследвания и събития по тази тема. Учудващо е, че Радомира не се появяваше.., а и не почувства нужда и от моята подкрепа.

Днес , когато изследванията на българския жестов език са в своя апогей, съм безкрайно изненадана от появата на дисертация, която има архивно звучене и не е в крак с постиженията на световната и българската наука.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Дисертационният труд ***не съдържа научни, научно-приложни и приложни резултати, които представляват оригинален принос в науката*** и **не отговарят на** изисквания(та) на Закона за развитие на академичния състав в Република България (ЗРАСРБ), Правилника за прилагане на ЗРАСРБ и съответния Правилник на ПУ „Паисий Хилендарски“. Представените материали и дисертационни резултати **не** съответстват на специфичните изисквания на Факултета по Педагогика, приети във връзка с Правилника на ПУ за приложение на ЗРАСРБ.

Дисертационният труд показва, че докторантът(ката) Радомира Стефанова Георгиева **не притежава** задълбочени теоретични знания и професионални умения по научна специалност Специална психология като **не демонстрира** качества и умения за самостоятелно провеждане на научно изследване.

Поради гореизложеното, убедено давам своята ***отрицателна оценка*** за проведеното изследване, представено от рецензираните по-горе дисертационен труд, автореферат, постигнати резултати и приноси, и ***предлагам на почитаемото научно жури да не присъжда образователната и научна степен „доктор“*** на Радомира Стефанова Георгиева в област на висше образование: 3.Стопански, социални и правни науки, професионално направление 2. Психология, докторска програма „Специална психология“.

18.06. 2021. г. Рецензент:

Проф. д-р Цанка Попзлатева